

חידושו של הרב יונתן זקס זצ"ל בשאלת הרוע בעולם

מבוא
השאלה הקשה ביותר
הניסיונות למצוא תשובה
ועדיין זו תעלומה
מה היה קורה אילו הייתה לנו תשובה?
לא לעמוד מנגד
סיכום

מבוא

מו"ר הרב יונתן זקס זצ"ל* התייחס במקומות רבים בכתביו¹ ובשיחותיו בע"פ² לשאלת הרוע בעולם. גישתו של הרב זקס לשאלה זו היא מופלאה וחדשנית, ואינה דומה לאף אחת מן התשובות המקובלות. גישתו רחוקה כמטווחי קשת מתאודיצייה (צידוק האל), ומהניסיונות הידועים להבין מדוע צדיקים סובלים בעולם. מלבד החידוש האינטלקטואלי העצום בגישתו של הרב זקס, יש בדבריו קריאה לפעולה.

* הרב [יעקב צבי] יונתן זקס זצ"ל (תש"ח-תשפ"א) היה רבה הראשי של בריטניה במשך 22 שנה (תשנ"א-תשע"ג) ונחשב מהוגי הדעות הגדולים בדורנו. הוא היה איש של חיבורים - בין תורה לאקדמיה, ובין חכמים ואנשי רוח מהעולם כולו. הוא קידש כל חייו שם שמים ברבים, והשמיע קול צלול ללא מורא על יסודות האמונה היהודית. מלכים, רוזנים וראשי ממשלות העריכו אותו ושיחרו לפתחו והתייעצו עמו. הרב זקס היה מנהיג רוחני בקנה מידה עולמי, היה מרצה מבוקש בכל העולם ויהודים וישאינם יהודים למדו מתורתו בכתב ובע"פ. הוא פרסם למעלה משלושים ספרים, שרבים מהם תורגמו לשפות רבות וזכו לתפוצה רחבה. הוא לימד אתיקה ופילוסופיה באוניברסיטאות שונות, וביניהם גם בישיבה-אוניברסיטה בניו יורק. פועלו הרב של הרב זקס הוא צוהר לעתיד לבוא, כאשר הגויים ינהרו ללמוד מעם ישראל את תורת ה', כנבואת ישעיהו "וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֵל ה' אֵל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם".

1 ראה 'לרפא עולם שבור: החיים כקריאה לאחריות' (ספרי מגיד, ירושלים 2010), פרק ב: האמונה כמחאה, ובפרט מעמ' 25; 'השותפות הגדולה: הדת, המדע והחיפוש אחר משמעות' (ספרי מגיד, ירושלים 2013), פרק יב: בעיית הרע, מעמ' 231; 'פסח על שום מה?' (ספרי מגיד, ירושלים, 2015), עמ' 268.

2 במיזם 10 Questions with Chief Rabbi Lord Jonathan Sacks
[עשר שאלות עם הרב הראשי לורד יונתן זקס] שאלה מס' 9: "Why do Bad Things Happen to Good People?" [מדוע קורים דברים רעים לאנשים טובים?]³ מתאריך 3 במאי 2013, בכתובת האינטרנט: <https://rabbisacks.org/videos-10-questions-with-chief-rabbi-lord-jonathan-sacks>.

אי אפשר להישאר אדישים כאשר שומעים את דבריו הקצרים והנוקבים. גישת הרב זקס לגבי שאלת הרוע בעולם היא אולי אחד מן החידושים הגדולים שבמשנתו, ובכלל בהגות היהודית בדורנו.

השאלה הקשה ביותר

אחת השאלות הרוחניות הקשות ביותר, ואולי הקשה מכולן, היא מדוע צדיקים סובלים ואילו רשעים מצליחים בעולם? משה רבינו ביקש לדעת את דרכיו של הקב"ה, ולהבין מדוע יש צדיק ורע לו ויש רשע וטוב לו: "הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ" (שמות לג, יג). ירמיהו שאל: "מִדּוּעַ דָּרְךָ רָשָׁעִים צָלְחָה?" (ירמיהו יב, א). דוד המלך בספר תהילים (פרק עג), שלמה המלך במגילת קהלת (ח, יד, וראה הוריות י, ב) והנביא חבקוק בתחילת ספרו, שאלו שאלה זו, וניסו לחפש תשובות. כל ספר איוב דן בשאלה זו.

הניסיונות למצוא תשובה

אנו מכירים מספר תשובות לשאלה, התשובה הקלאסית היא שאין ביכולת האנושית לראות את כל התמונה ולהבין את השיקולים האלוקיים - "כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֶיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכֵי נְאֻם ה' (ישעיה נה, ח). אחד הסיפורים המפורסמים הממחישים תשובה זו הוא סיפור מסעם של אליהו הנביא ורבי יהושע בן לוי בניסיון להבין את הצדק האלוקי ('חיבור יפה מהישועה' לרבינו ניסים גאון מקירואן פרק שני). ריב"ל רואה שאליהו הנביא מתפלל לבניית וחיזוק הקיר של העשיר שסירב לארח אותם כראוי בביתו, וכן שהפרה של בני הזוג שקיבלו אותם כל כך יפה תמות. בשלב מסוים ריב"ל אינו יכול להתאפק, ומבקש להבין את השיקולים השמימיים. אליהו כמובן מזכיר לו שהשאלות יובילו לפרידתם, ומגלה לו שבקיר של העשיר הסתתר אוצר והתפילה לבניית הקיר תגרום לכך שלעולם הוא לא ימצא אותו, ולגבי המתת הפרה - שנגזרה גזירה שהאשה תמות ואליהו התפלל שהפרה תמות במקומה. ובכן 'עולם הפוך ראיתי', מה שנראה בעינינו שהוא דבר רע הוא למעשה דבר טוב, ומה שנראה בעינינו שהוא דבר טוב הוא למעשה דבר רע.

תשובה מפורסמת נוספת היא שאין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואין רשע שלא יעשה מעשה טוב, ולכן הצדיקים סובלים בעוה"ז כדי שיקבלו שכר בעוה"ב³, ואילו הרשעים מצליחים בעוה"ז כדי שלא יקבלו שכר בעוה"ב (קידושין לט, ב; שם מ, ב; תענית יא, א ועוד)⁴.

3 ראה: רס"ג, אמונות ודעות, מאמר ה אות ב.

4 המהר"ל שואל על שיטת רבי יעקב ש"שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (קידושין לט, ב) והרי כתוב "אִם בְּחֻקְתֵי תִלְכוּ וְאֶת מִצְוֵי תִשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וְנִתְתִי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאֶרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׁדֶה

מספר תשובות נוספות נרמזות בפסוק הבא "אֵת הַכֹּל רְאִיתִי בְיָמֵי הַבְּלִי יֵשׁ צְדִיק אֲבָד בְּצַדְקוֹ וַיֵּשׁ רָשָׁע מֵאֲרִיךְ בְּרַעְתּוֹ" (קהלת ז, טו; ע"י קהלת רבה שם). לעיתים הקב"ה מסלק צדיקים מן העולם כדי שלא יפלו בחטא, לפעמים הקב"ה נותן לרשעים אפשרות לשוב בתשובה, ולפעמים הקב"ה משאיר רשע בחיים משום שאולי יצאו ממנו בנים צדיקים, כמו אחז שיצא ממנו חזקיה וכמו שמעי שיצא ממנו מרדכי.

רבינו סעדיה גאון מביא תשובה נוספת לשאלת הסבל של הצדיק: לפעמים הצדיק סובל במטרה לבחון אותו ולהעמידו בניסיון. חשוב להדגיש שהקב"ה אינו מעמיד את האדם בניסיון שאינו יכול לעמוד בו⁵. בנוסף, הרב סעדיה מביא שש תשובות לשאלת ההצלחה של הרשע: לפעמים הקב"ה משאיר רשע בחיים כדי לעשותו כלי להעניש בני אדם מושחתים ממנו, ולפעמים הרשע יכול להביא תועלת לצדיק ולכן הוא מושאר בחיים⁶.

גם הרמב"ן מתייחס לשאלה זו בהקדמתו לפירושו לספר איוב, וכותב "אבל באמת יש בזה העניין סוד גדול מסודות התורה". ומהו אותו סוד שעליו מדבר הרמב"ן? נראה שכוונתו לסוד העיבור [=גלגול נשמות]⁷. ה'לבוש' מסביר את העניין "שמסר לו זה הסוד, ויהיה צדיק ורע לו נשמת רשע שיענש על עבירות הקדומים שבידו, ורשע וטוב לו ההפך"⁸.

יתן פְּרִיּוֹ" וכו' (ויקרא כו, ג-ד). ואם כן, איך ניתן לומר שאין שכר בעולם הזה על קיום המצוות? והוא מסביר שהשכר בעולם הזה אינו עבור המצוות, אלא שמי שמקיים מצוות מושך כלפיו שפע טובה וברכה - "שאם יעשו רצון השם יתברך שברא העולם בטבע גם כן יתן להם הטוב, אבל אין זה שכר מצוות כלל" (תפארת ישראל פרק ס). אולם, כפי שנאמר בריש מסכת פאה, ישנן מצוות שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקִימת לעולם הבא (וראה תפארת ישראל פרק סב).

5 ראה: ב"ר נה, ב: "אמר רבי יונתן היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרוועים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד הוא שובר, ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שובר, כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן (תהלים יא, ה)".

6 רס"ג שם אות ג.

7 ראה בהקדמת הרמב"ן לספר איוב (כתבי הרמב"ן ח"א, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג) עמ' כג בהערת הרב שוועלד"ה בדברי אליהו, וכן בסוף פרק לג עמ' קא בהערה ד"ה ואם תחפוץ להבין (פס' ל). וכן ראה פירושי התורה לרמב"ן (מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ך) סוף פרשת ואתחנן בהערה על פס' ט עמ' שעה.

8 הרב מרדכי יפה בפירושו 'לבושי אור יקרות' על פירוש הרקנאטי לתורה (לבוב תר"מ) לד, א. על פרשת וישב פרק לח.

ועדיין זו תעלומה

אולם, העובדה ששאלה זו נשאלה שוב ושוב במשך הדורות ועד ימינו, מוכיחה שכרגע אין לנו תשובה מספקת. זאת ועוד, אם נעיין בפעם הראשונה ששאלה זו נידונה בתלמוד (ברכות ז, א), נגלה שהגמרא לא מוכנה לקבל את התשובות המוצעות, ובסופו של דבר הסוגיה נותרת תלויה באוויר ושנויה במחלוקת. הגמרא אינה מקבלת את התשובה ש"צדיק ורע לו - צדיק בן רשע", והרי נאמר "וּבְנִינִים לֹא יוֹמְתוּ עַל אָבוֹת" אלא אם כן הם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. אך אפילו התשובה המוצעת ש"צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור" אינה מתקבלת פה אחד. רבי מאיר סבור שמשה רבינו כלל לא קיבל תשובה לשאלת צדיק ורע לו. וכן רבי מאיר מוכיח מהפסוק "וְחִנְתִּי אֶת אֲשֶׁר אָחֹז וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחֵם" שהכלל הוא שאין כללים - הקב"ה מרחם גם על מי שאינו הגון. וכך הסוגיה מסתיימת ללא הכרעה ברורה.

ולכן נראה שדברי רבי ינאי בפרקי אבות מסכמים לנו את הסוגיה: "אין בידינו לא משלוות הרשעים ואף לא מייסורי הצדיקים" (ד, טו). איך שלא ננסה לתת תשובות לשאלה זו, הן עדיין אינן מתיישבות לגמרי על הלב. השאלה טובה יותר מהתשובות.

מה היה קורה אילו הייתה לנו תשובה?

הדרך הטובה ביותר שמצאתי להתמודד עם שאלת 'צדיק ורע לו', היא בדבריו של מו"ר הרב יונתן זקס זצ"ל. הרב זקס מפנה את השאלה כלפינו, ומבקש מאתנו לדמיין מה היה קורה אילו הייתה לנו תשובה מספקת שהייתה מסבירה לחלוטין מדוע צדיקים סובלים ורשעים מצליחים בעולם. מה אז היה קורה? אילו היינו מוצאים תשובה טובה לשאלה זו, והיינו מרגישים שאכן אנו מבינים את הסבל בעולם, היה קורה דבר נורא - היינו משלימים עם המציאות, לא נאבקים כנגד הסבל הקיים בעולם! כפי שראינו אמנם ישנן תשובות שונות לשאלה זו, אך אין לנו רשות להצדיק את שלוות הרשעים ולא את ייסורי הצדיקים על ידי תשובות כלשהן. אלא עלינו להילחם כנגד העוול המתרחש בעולם, עלינו לתקן את העולם.⁹

9 נבחן שתי דוגמאות למה שעלול לקרות כאשר ישנן 'תשובות מספקות': 1. מדוע האבות לא ביקשו רחמים? בגמ' שבת פט, ב נאמר שלעתידי לבוא עם ישראל יעדיף להימנע מהליכה אל האבות, "ויאמרו לפניו: ריבונו של עולם, אצל מי נלך? אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע ולא ביקש רחמים עלינו, אצל יצחק שביקר את עשו והיה כאשר תריד ולא ביקש רחמים עלינו, אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ולא ביקש רחמים עלינו, אצל מי נלך?". השאלה היא מדוע באמת האבות לא התפללו עבור עם ישראל, והרי אברהם אבינו התפלל אפילו להצלת אנשי סדום, ומדוע לא התפלל עבור בניו? הרב קוק כותב תשובה נפלאה בעין איה שם לשאלה זו. האבות לא התפללו עבור עם ישראל כי היו להם תשובות טובות מדי מדוע הכרחי שעם ישראל יעבור את השיעבוד במצרים וכד'. כאשר ישנן תשובות מספקות, כאשר מבינים את הצורך, ממילא לא

בספרו 'לרפא עולם שבור' כותב הרב זקס את הדברים הבאים: "לו יכולנו לראות כיצד הרע של היום מוביל את הטוב של מחר, לו יכולנו לראות מנקודת המבט של אלוקים בורא הכל - יכולנו להבין את הצדק, אך היינו משלמים על כך מחיר: היינו חדלים להיות אנושיים. היינו משלימים עם כל דבר, מצדיקים כל דבר, והופכים חרשים לבכּים של אלה שכואב להם. אלוקים איננו רוצה שנחדל להיות אנושיים, משום שאילו רצה, לא היה בורא אותנו" (עמ' 28). הרב זקס כותב שלמד יסוד זה מרבו, הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל¹⁰: "מורי הרב נחום רבינוביץ' לימד אותי

מנסים לשנות את המציאות שנראית הכרחית ובלתי נמנעת. "נלך אצל אברהם שאמרת לו ידע תדע - וגילית לו את גלות מצרים ושיעבודה ולא מצא שום אפשרות לרומם את החפץ של הארת החדס עד בכדי שלא לסבול את המועקה העבדותית" ... 2. מה היתרון לעבד לפני המלך מאשר לשר לפני המלך? בברכות לד, ב נאמר: "מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבי יוחנן בן זכאי. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו - לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך, ואני דומה כשר לפני המלך". יש לשאול: אם רבן יוחנן בן זכאי דומה לשר ואילו חנינא בן דוסא דומה לעבד, היינו חושבים שתפילתו של השר תיענה לפני תפילתו של העבד, שהרי לכאורה שר לפני המלך גדול יותר מעבד לפני המלך! בספר קדושת לוי (במדבר פירשת חקת) מסביר שישינו היבט אחד שבו העבד גדול מהשר: דווקא משום שהשר יודע את מחשבותיו ותוכניותיו של המלך הוא אינו יכול לבקש מהמלך כל דבר, לעומת זאת העבד שאינו יודע את מחשבותיו ותוכניותיו של המלך חופשי יותר לבקש. "והכלל הוא, מאיתו השם יתברך לא יבוא רע כלל להעולמות, ואפילו אם נראה למטה רעה - למעלה הוא טובה, והתכלית הוא טובה. וכן מי שעיניו פקוחות ומסתכל תמיד למעלה יודע שזאת היא טובה, ונמצא שאינו יכול לבקש על הרעה כיון שהוא יודע באמת [ש]לתכלית הוא טובה, והוא מסתכל למעלה על התכלית. וזהו בבחינות 'שר', שרואה תמיד הפנימיות והכוונה מכל המעשים. ויש עוד צדיק שהוא בבחינות 'עבד', שאינו רואה תכלית המעשה רק המעשה עצמו, ובאמת המעשה עצמו למטה נראה אינו טוב, זה יכול לבקש לבטל המעשה הוא".

10 ראה בדברי הרב רבינוביץ' במאמרו 'על השואה ועל התקומה', בתוך: דרכה של תורה (מעליות, ירושלים תשנ"ט), עמ' 185-191: "אותה התעלומה המציקה [=צדיק ורע לו, רשע וטוב לו] שלא נתנה לו למשה מנוח כל ימי חייו - את פתרון תעלומה זו רצה הקב"ה לגלות לו למשה... 'ויסתר משה את פניו כי ירא מהביט אל האלקים'. משה, שכל ימיו נתייסר בשאלה זו, נרתע וסירב להביט. לממה? 'כי ירא', ממה פחד, הלא זוהי שאלת השאלות שעומדת בפני המאמין באל אמת! דווקא כאשר ניתנת לו ההזדמנות לפרוץ את הכבלים של השכל האנושי הכלוא בתוך החומר - הסתיר משה פניו. מדוע? יש לומר שהיא הנותנת. משה ידע שאין לב אנוש אלא עם שכל אנוש... ידע משה שאין לחרוג ממגבלות השכל האנושי ועם זה לשמור על הלב של בן אדם, הלב הנרגש לצערו של הזולת, השותף לכאב ודווה על צרתו. ומזה פחד משה רבינו - 'כי ירא מהביט אל האלקים'... לא זו בלבד שהתירוצים וההסברים של קצרי שכל וקטני מוחין משתיקים ומדחיקים רגשות אנוש וגורמים לאדישות ואפילו לאכזריות ר"ל, קל וחומר אילו ניתן לאדם להבין באמת את דרכי מידת הדין כי אז היה מאבד את צלם האדם". והשווה לדברי הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק במאמרו

שזו הדרך להבין את הרגע שבו פגש משה את אלוקים לראשונה בסנה הבווער "בַּיַסְתֵּר מַשֶּׁה פָּנָיו כִּי יֵרָא מִהֶבֶיט אֶל הָאֱלֹקִים" (שמות ג, ו). מדוע ירא? מפני שידע שאם יבין את דרכי האלוקים הוא יאלץ להשלים עם העבדות ועם הדיכוי שבעולם. מנקודת המבט הגבוהה של הנצח הוא יראה שהרע הוא שלב הכרחי במסע אל הטוב. הוא יבין את אלוקים, אבל הוא יחדל להיות משה, לוחם הצדק שהתערב בכל מקום שראה שעוולה נעשית. הוא ירא שלאחר שיראה את השמים יכהו עיניו מראות את הארץ; שהתקרבותו אל האינסוף תעלה לו באובדן אנושיותו" (שם עמ' 29).

לא לעמוד מנגד

בברכת המזון אנו אומרים בכל יום את הפסוק בתהלים (לו, כה) "נַעַר הָיִיתִי גַם זֶקְנָתִי וְלֹא רָאִיתִי צְדִיק נִעְזֵב וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לָחֶם". והרי המציאות מוכיחה שישנם צדיקים שנעזבים, וכן מצאנו ילדים של צדיקים שפושטים יד לקבץ נדבות ולבקש לחם! איך ניתן להבין פסוק זה?

הביטוי "רָאִיתִי" נזכר במגילת אסתר: "כִּי אֵיכָכָה אוֹכַל וְרָאִיתִי בְּרָעָה אֲשֶׁר יִמָּצֵא אֶת עַמִּי וְאֵיכָכָה אוֹכַל וְרָאִיתִי בְּאֶבְדֵּן מוֹלַדְתִּי" (ח, ו). משמעות הביטוי "אֵיכָכָה אוֹכַל וְרָאִיתִי" היא "איך אוכל לעמוד מנגד כאשר עוול מתרחש?!" הרב זקס מלמד אותנו שכך צריך לקרוא את הפסוק בתהלים: ישנם צדיקים וילדיהם שסובלים, ואנו לא רשאים לעצום עין מראיית הסבל שלהם, אלא מחויבים לעשות הכל כדי לעזור להם, וכדי לוודא שלא נראה יותר צדיקים וילדיהם סובלים¹¹.

'היהודי משול לספר תורה' [נרשם ע"י ד"ר הלל זיידמאן, תרגום מאידיש: הרב שלום כרמלי], בתוך: בית יוסף שאול: קובץ חידושי תורה, חוברת ד (בהוצאת הכולל העליון ע"ש ר' יוסף שאול וחיה גרוס ישיבת רבנו יצחק אלחנן, ניו יורק, תשנ"ד), עמ' 97-99.

11 רעיון זה מבוסס על דברי הרב יונתן זקס בפירושו להגדה של פסח: Rabbi Jonathan Sacks, *The Chief Rabbi's Haggadah* (ibid) pp. 66-67 וראה: לרפא עולם שבור (שם) עמ' 72-71. השווה: יוטא הלברשטאם-מנדלבאום, הרבי מקרן הרחוב (רשימו, עפרה, תש"ע), עמ' 207, בשם הרב שלמה קרליבך: "ישנו מאמר חז"ל שכל דבר בעולם נברא בשביל עבודת ה'. פעם בא מישהו לרבי מאלכסנדר ושאל אותו איך יכול אדם לעבוד את ה' בכך שיהיה כופר? הרבי מאלכסנדר ענה שכשמישהו מבקש ממך טובה אתה מוכרח להיות כופר. אם אתה מאמין בה' אז עמוק בפנים אתה חושב 'אני אתפלל בשבילך, אני אברך אותך, אבל אני לא חייב לעשות שום דבר מפני שה' כבר יעשה את זה'. אז חברים נפלאים שלי, כשמישהו מבקש מכם טובה אתם מוכרחים להיות כופרים גמורים, מפני שאתם צריכים לחשוב שה' לא יעשה בשבילו שום דבר, אתם מוכרחים לעשות את זה!".

סיכום

הניסיונות מצידנו לחפש תשובות פילוסופיות לשאלת 'צדיק ורע לו' מפספסים את הנקודה. לא התשובות הן שיהפכו את העולם לטוב יותר, אלא דווקא השאלות. התשובות מצדיקות את הדין, ואילו השאלות מעוררות אותנו לפעולה. עלינו להפוך את התהיות והכאבים שלנו לכח שפועל למיגור הרוע ולתיקון העולם¹². זהו גם ההבדל בין אופטימיות לתקווה: האופטימיות היא האמונה שהעולם ישתנה לטובה, ואילו התקווה היא האמונה שעלינו מוטלת החובה לשנות את העולם¹³.

12 ראה 'לרפא עולם שבור' פרק ב: האמונה כמחאה. וראה במאמרי לזכרו של הרב זקס: 'מחאה של תיקון', באהבה ובאמונה (1289). בקישור <http://www.meirtv.co.il/site/alon.asp?id=4958>.

13 ראה את דברי הרב זקס בספרו 'לרפא עולם שבור', עמ' 203: "תקווה ואופטימיזם אינם זהים. אופטימיזם הוא האמונה שהעולם **משתנה** לטובה; תקווה היא האמונה שיחד נוכל לשנות את העולם לטובה. אופטימיזם הוא תכונה פאסיבית, ואילו התקווה אקטיבית. אפשר להיות אופטימיסט בלי להיות אמיץ, אך כדי לקוות צריך אומץ רב. התנ"ך אינו ספר אופטימי, אולם הוא אחד משיאייה של ספרות התקווה". דוגמא לכך: התנ"ך מסתיים במילה "ויעל", המבטאת תקווה אקטיבית, וקריאה לפעולה - בניית בית המקדש השני: "כֹּה אָמַר כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרַס פֶּל מְמֹלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקֵד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיַּת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי בְכֶם מְקַל עֲמוֹ ה' אֱלֹהֵי עַמּוֹ וְיַעֲלֵ" (דבה"ב לו, כג).

ועניין מה שהוא יתברך נקרא 'בעל הכוחות', כי לא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, כי האדם כשבונה בניין דרך משל מעץ אין הבונה בורא וממציא אז מכוחו העץ, רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבניין, ואחר שכבר סדרם לפי רצונו גם כשכוחו הוסר ונסתלק מהם עם כל זה הבנין קיים. אבל הוא יתברך-שמו כמו שבעת בריאת העולמות כולם בראם והמציאם הוא יתברך יש מאין בכוחו הבלתי-תכלית, כן מאז כל יום וכל רגע ממש כל כח מציאותם וסידורם וקיומם תלוי רק במה שהוא יתברך-שמו משפיע בהם ברצונו יתברך כל רגע כח ושפעת אור חדש. ואילו היה הוא יתברך מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד - כרגע היו כולם לאפס ותוהו, וכמו שייסדו אנשי כנסת הגדולה 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית', היינו תמיד ממש כל עת ורגע...

מתוך 'נפש החיים' שער א פרק ב.

במלאת מאתיים שנה לפטירת ר"ח מוולוז'ין ב"ד סיון תקפ"א